

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Usuteaduskond

Tõnis Viidu
**Religioossed motiivid ja teemad Tõnu Õnnepalu romaanides
„Piiririik“, „Hind“ ja „Printsess“**
Bakalaureusetöö

Juhendaja Indrek Peedu
Kaasjuhendaja Mart Velsker

Tartu 2026

Sisukord

Sissejuhatus	3
1 Õnnepalu maailm.....	6
1.1 Religioon	6
1.2 Aeg	7
1.3 Tegelased	8
1.4 Kohad ja mittekohad. Piiri peal	9
1.5 Probleemid ja motiivid	10
2 Õnnepalu Jumal	12
2.1 Jumala olemus ja atribuudid. Kauge ja tundmatu armastatu	13
2.2 Jumal ja kirik. Tühjus ilma lummuseta	15
2.3 Jumal ja inimene. Liha needus ja lunastuse igatsus.....	22
2.4 Jumal ja loodus. Kohalolu ilma kohalolekuta	25
3 Õnnepalu Piibel	28
3.1 Piibel kui arhetekst	28
3.2 Piibellik sõnavara ja kristlik keel.....	29
Kokkuvõte	33
Bibliograafia	35
Religious Motifs and Themes in Tõnu Õnnepalu's Novels <i>Border State</i> , <i>The Price</i> , and <i>The Princess</i>	37
Annotatsioon.....	39
Lihtlitsents töö avaldamiseks.....	40

Sissejuhatus

Tõnu Õnnepalu on üks tuntumaid tänapäeva eesti kirjanikke, kelle loomingu olulisust tõestavad nii müügiedetabelid kui kriitikute ja lugejate suur huvi. Tema mahukas ja žanriliselt kirev looming sisaldab proosat, luulet, näitekirjandust, esseistikat ja tõlkeid.

Kirjaniku 60. juubelile pühendatud portreesaates „Õnnepalu aeg“ (Hellerma 2022b) väitis kultuuriteadlane Marek Tamm, et tema arvates on Tõnu Õnnepalu kõige religioossem, isegi kõige piibellikuma kirjanik tänapäeva eesti kirjanduses, kelle loomingu mõtestamine seisab alles ees. Kirjandusteadlased Sirje Kiin (1998, 1420) ja Tiit Hennoste (1998,76) on samuti Õnnepalu teoste religioosset allteksti ja piibellikust esile toonud.

Tõnu Õnnepalu teoseid on erinevatest aspektidest (postmodernism, soolisus ja kodu-kodutusetunne) juba akadeemiliselt uuritud. Autori luulega on tegelenud Indrek Lillemägi oma bakalaureusetöös „Emil Tode „Mõõdu“ piibellikest taustadest“ (2013), mis on sisuliselt kõige lähemal minu tööle. Kirjaniku proosaloomingut religiooniuuringutega seondvalt varem uuritud ei ole.

Bakalaureusetöö pealkiri on „Religioossed motiivid ja teemad Tõnu Õnnepalu romaanides „Piiririik“, „Hind“ ja „Printsess“,“. Õnnepalu proosalooming jaguneb laias laastus varaseks fiktsionaalseks proosaks ja hiliseks dokumentaalseks proosaks, mida autor viljeleb tänaseni. Teoste valiku aluseks on Tiit Hennoste (1998) väide, et teosed „Piiririik“ (1993), „Hind“ (1995) ja „Printsess“ (1997) moodustavad temaatiliselt enam vähem tervikliku triloogia.

Kuigi Tõnu Õnnepalu romaanid asetuvad vaieldamatult kristlikku kultuuriruumi ja autor kasutab selle sümbolkeelt, võimaldab „religioossuse“ mõiste vaadelda kristlust laiemas kultuurilises ja antropoloogilises raamistikus. See annab vabaduse uurida, kuidas kristlik pärand on Õnnepalu tekstides segunenud ilmalikkuse, loodusvaatluse ja eksistentsiaalse tühjustundega ning väldib teoste kitsast dogmaatilist tõlgendamist või vajadust tõestada nende „kristlikkust“. Kristlus on Õnnepalu jaoks keel ja sümbolite süsteem, mille kaudu ta kõneleb üldinimlikest probleemidest ja kogemustest, olles autori tekstides kohal kui kultuurimälu, kuid romaanide tegelaste siseilm on pigem laiemalt religioosne või vaimne otsing. Kuna Õnnepalu tegelased on sageli „piiripealsed“, siis termin „religioossus“ peegeldab minu arvates seda ebamäärasust ja avatust paremini.

Terminid „motiiv“ kasutan James L. Resseguie (2005) käsitlusest lähtuvalt teoses korduva kujutise, tegevuse, objekti, aistingu jm tähistamiseks. Motiiv on narratiivi korduv ja konkreetne element, millel on sümboolne tähendus (kirikukellad, tühjus). Teose kõige väiksem tähenduslik komponent, need „ehituskivid“, millest moodustuvad laiemad ja abstraktsemad teemad (lunastus, identiteedi otsing, inimese suhe jumalikuga). Kasutasin pealkirjas mõlemat terminit, sest vaatan oma töös nii teksti detaile kui ka üldist tähendust.

Uurimisülesande püstitamisel lähtusin pealkirjas toodud väitest, et religioossed motiivid ja teemad on Tõnu Õnnepalu teostes olemas. Töö eesmärk on selgitada, millised religioossed motiivid Õnnepalu romaanides esinevad, kuidas neid kasutatakse ning millist tähendust need kannavad. Kuidas kristlik pärand transformeerub autori loomingu individuaalseks vaimseks kogemuseks ja olemisviisiks. Samuti püüan hinnata, mil määral võib tema loomingut käsitleda religioosse või piibelliku kirjandusena.

Uurimistöö esmasteks allikateks on Tõnu Õnnepalu kolm esimest romaani „Piiririik“ (PR), „Hind“ (H) ja „Printsess“ (PS), millele viidates kasutan edaspidi pealkirjast tuletatud lühendeid. Lühendid on selgitatud ja viited täispikkuses lahti kirjutatud kasutatud kirjanduse nimestikus. Samuti on oluliseks allikaks teoste analüüsimisel Piibel.

Sekundaarallikatena olen kasutanud põhiliselt varasemat retseptsiooni ja akadeemilisi uurimistöid Tõnu Õnnepalu loomingu kohta. Romaani „Piiririik“ on näiteks põhjalikult analüüsinud oma doktoritöös Piret Viires („Postmodernism eesti kirjanduskultuuris“ 2006). Romaanist „Hind“ on kirjutanud bakalaureusetöö Maarja Helena Meriste („Võõras kõne Tõnu Õnnepalu „Hinnas“ 2016) ning Helle Ly Tomberg on käsitlenud soolisuse kujutamist Tõnu Õnnepalu proosaloomingus (2015). Ajakirjanduses (Hellerma 2022a, 2024) ja televisioonis (Hellerma 2020, 2022b) on Tõnu Õnnepalu loominguga põhjalikult tegelenud näiteks Joonas Hellerma. Samuti olen kasutanud erinevaid teoreetilisi tekste (Hesla 1978; Ziolkowski 1998; Augé 2012) ja kõrgkoolidele mõeldud uuemaid õpikuid (Ford 2014; Mölder, Jakapi, Volt 2018; Lehtsaar 2013).

Tegemist on interdistsiplinaarse uurimistööga kirjandusteaduse ja religiooniuringute valdkonnast, rõhuasetusega religiooniuringutele, mis on vajalik teoste „religioosse poole“ käsitlemiseks. Kirjanduse ja religiooni uurimise distsipliini algusaastad võib paigutada 1940-1950. aastate USA-sse. Teoloogid (nt Tillich ja Bultmann) püüdsid näi-

data, et kirjandus on „relevantne“ ehk see tegeleb tegelikult religioossete küsimustega nagu süü, ärevus, võõrandumine ja elu tähenduse otsimine ning tõestada, et kirjandusteostel on vältimatud religioossed ja teoloogilised mõõtmed (Hesla 1978, 181-183).

Paul Tillich (1886–1965) kuulus maksim „religioon on kultuuri substants ja kultuur on religiooni vorm“ on Eric J. Ziolkowski arvates üks väheseid tõeliselt formaalseid raamistikke, mis võimaldab uurida religiooni ja kirjandust interdistsiplinaarselt (Ziolkowski 1998, 312). Kirjandus ei pea olema otseselt „religioosne“ (nt piiblilood), et väljendada religioosset substantsi. Seetõttu arvan, et selline interdistsiplinaarne lähene mine Tõnu Õnnepalu teostele on õigustatud ja tulemuslik.

Tekstide, eriti ilukirjandusliku tekstiga, töötamisel on kõige sobivam meetod nende tekstide põhjalik mitmekordne läbilugemine ja teksti sisuanalüüs. Kvalitatiivne sisuanalüüs võimaldab analüüsida ka teoste varjatud sisu ja kodeerida autori vihjeid, kavatsusi ja eesmärgi. Ilukirjanduse juures on võimalik analüüsida absoluutselt kõike – keelt, sisu, tegelasi, miljööd, motiive, otseviiteid Piibli tekstikohtadele ehk tsiteerimist. Kodeerimist ja kategooriatesse jagamise tulemusena joonistusid välja korduvad motiivid ja neist moodustuvad teemad, mille põhjal koostas in uurimistöö struktuuri.

Töö struktureerimisel olen lähtunud teemadest ja motiividest, eelistades sünteesi teoste eraldi käsitlemisele. Bakalaureusetöö jaguneb kolmeks osaks. Esimeses peatükis „Õnnepalu maailm“ analüüsin autori romaanide aegruumi, tegelasi ja religioosseid põhimotiive. Teises peatükis „Õnnepalu Jumal“ loon üldpildi Jumala olemusest ja omadustest autori religioonikäsitusel, ulatudes personaalsest usust kuni kiriku kui institutsiooni kriitikani. Kolmandas peatükis „Õnnepalu Piibel“ keskendun konkreetsetele piibellikele allusioonidele, kirjakohtade tõlgendamisele ja kristliku sõnavara kasutusele.

Olulise väljakutsena tuleb märkida Õnnepalu tekstide intertekstuaalsust ja piibellike allusioonide peenekoelisust, mille täielik avamine nõuab süvitsi minevat teoloogilist analüüsi. Nagu on märkinud Joonas Hellermaa (2022), ümbritseb Õnnepalu tekstikorpust lai teoloogilis-religioosne pilvevöö, mille esiletoomine on alles tulevaste uurijate pärusmaa. Käesolev töö seabki eesmärgiks teha algust selle „pilvevöö“ kaardistamisega, keskendudes religioossetele motiividele autori kolmes esimeses romaanis.

1 Õnnepalu maailm

Analüüsin Tõnu Õnnepalu romaane „Piiririik“, „Hind“ ja „Printsess“ kui temaatiliselt seotud tervikut, mida ühendavad korduvad motiivid, tegelastüübid ja ruumilised mustrid. Eesmärk on kirjeldada nende teoste maailma toimimise loogikat ning tuvastada religioossed ja eksistentsiaalsed tugisambad, millel see kõik püsib.

Kirjandusteadlane Tiit Hennoste on mainitud teoseid kõrvutades väitnud, et tema arvates moodustavad „Piiririik“ ja „Hind“ selge diloogia, millega „Printsessi“ ühendab teatav mustrite kordumine, mis väljendub eelkõige tüüptegelastes ja nende vahekordades ning tegevuskohtade valikus. Probleemid ja tegevust käivitavad motiivid korduvad ning moodustavad vastanduvad paarid (Hennoste 1998, 75-76).

Portreesaates „Õnnepalu aeg“ väitis kultuuriajaloolane Marek Tamm, et Õnnepalu looming on väga sidus tervik, milles esinevad kindlad motiivid ja teemad. Esiteks armastus, teiseks loodus ja kolmandaks religioossus (Hellerma 2022b).

Need teemad on Õnnepalu romaanides tõesti esil, kuigi mitte alati samas järjekorras või võrdses mahu. Armastuse ja oma seksuaalse identiteedi otsingud ning selle määratlemine on kesksel kohal. Nendes romaanides on Õnnepalule omaseid tundlikke ja lüürilisi looduskirjeldusi, millele on iseloomulik kaunis keel ja huvitavad võrdlused. Loodus on alati kõikjal kohal ja tuntav.

1.1 Religioon

Religioossed motiivid on Õnnepalu teostes armastusest ja loodusest raskemini eristatavad. Religioossus on kõigi teiste teemadega tihedalt läbi põimunud. Armastust ja loodust kujutatakse, neist räägitakse, religiooni kaudu, religioosses keeles. Samuti on religioosset sümboolikat ja keelt kasutatud igapäevase olme, suhete ja argielu kirjeldustes (PR 164). Õnnepalu dekonstrueerib ja profaneerib neid julgelt, asetades uude, kohati provokatiivsesse valgusesse, sealjuures pelgamata ka religioosse sümboolika seksualiseerimist (PR 76).

Autor tunneb ja hindab kõrgelt Piibli keelelist ja poetilist võimsust. Piibelliku kujundikeele kasutamine tema teostes on seetõttu rohke ja mitmekihiline. Ta tunnistab religiooni kui olulist kultuurilist ressursi, mille abil väljendada ja uurida inimsuhete keerukust, eksistentsiaalset ängi ja identiteedikriisi. Autori suhtumine religiooni on

sageli irooniline, mänguline ja ambivalentne. Eriti kahtlev on suhe kirikusse kui organiseeritud institutsiooni.

Samas on Önnepalu maailma kesketel tegelastel alati igatsus osaleda kiriklikes rituaalides, et seeläbi midagi enamat kogeda. Seda võib nimetada transtsendentseks igatsuseks. Selle maailma aeg ja sündmused on religioosselt raamistatud – kirikukalendri pühade ja kirikukellade kõlaga (H 60; PR 27-28). Sakraalruumid ja -objektid puutuvad kokku ja segunevad profaansega (PR 19). Kusagil seal jookseb piir kui sakraalse ja profaanse kokkupuutepunkt ja vahepealne ala. Religioosne keel ja sümboolika elab selles maailmas ja tema tegelaste ilmalikustunud teadvuses jõuliselt edasi. Religiooniga seonduv on kui Önnepalu teoste maailma läbiv ja koos hoidev võrgustik, peaaegu märkamatu, aga siiski aimatav traagelniit.

1.2 Aeg

Minu poolt vaadeldavad Tõnu Önnepalu romaanid on kirjutatud ajavahemikus 1993-1997. Teostes kujutatava maailma ja seal toimuva tegevuse võib asetada samasse perioodi, 20. sajandi lõpukümnendisse. Narratiivi kronoloogilised hüpped viivad ajas tagasi jutustajate lapsepõlve, Nõukogude Eestisse. Romaanid on kirjutatud omas ajas ja omast ajast. See ei kahanda teoste väärtust, pigem muutuvad need aja möödudes koguni huvitavamaks, sest pakuvad tundlikku sissevaadet 1990. aastate üleminekuaja Eesti ühiskonna ja inimeste meeleoludesse, hirmudesse ja lootustesse. Kindlasti on autori romaanidel ajastule kohaselt üldiseid postmodernistlikule kirjandusele omaseid tunnuseid.

Piret Viirese doktoriväitekirjas „Postmodernism eesti kirjanduses” on selliseid tunnuseid põhjalikult analüüsitud ja loetletud. Önnepalu teostele on omane intertekstuaalsus, narratiivi fragmentaarsus ning stiilide ja kujundite paljusus. Allusioonid teistele kultuuritekstidele (PS 88-89). Segatud kronoloogia ehk hüpped ühest ajaperioodist ja tegevuspaigast teise. Teosed on selge alguse või lõputa ning pole kindla struktuuriga. Iseloomulikud on avatus, iroonia, mängulisus, skeptitsism ja eneserefleksioon (Viires 2006, 34). Jutustajad on ebausaldusväärsed. Võib leida ka metakirjanduse tunnuseid, kus tekst juhib tähelepanu omaenda kunstlikkusele (PR 175-177). Kirjutamine kirjutamisest on kõigile kolmele teosele omane. Emil Tode „Piiririik” on teos, mis pigem kirjeldab postmodernistliku maailma (Viires 2006, 61). Moodsat ja läänelikku hi-

liskapitalistlikku ühiskonda on kirjeldatud kõigis kolmes romaanis. Seal on globaliseerumist, mitmekeelsust ja kosmopolitismi.

1.3 Tegelased

Teoste keskmes on minajutustajad, kes kogevad maailma sisemiste pingete kaudu. Tegelasi iseloomustab võõrandumine, kuuluvustunde puudumine ja identiteedi ebamäärasus. Tegemist on täiesti tavaliste inimestega, kellel pole erilisi võimeid ega suurt missiooni. Nad pole mingid kangelased ega ole märgata nende juures ka erilist kasvu või arengut.

Oma soolisust käsitlevas bakalaureusetöös on Helle Ly Tomberg nimetanud minategelasi androgüünseteks nihilistideks, kes ei soovi kusagile kuuluda, sildistatud saada ning on ümbritseva suhtes üsna hoolimatud (Tomberg 2015, 38). Eve Annuki hinnangul on Önnepalu romaanide peategelased viljatud targutajad, inimesed, kes tegelikult ei usu millessegi, mida nad teevad (Annuk 1999, 1729). Asjad lihtsalt juhtuvad ning nad lasevad end sündmustel vastupanuta kaasa viia. Neile on omane passiivne alistumine selle maailma seadustele. Alati ja igal pool on nad võõrad. Nad on üksi ja ei kuulu päriselt kuhugi – linna ega maale, läände ega itta.

Minajutustajad pole oma mõtete ja heitlustega selles maailmas üksi. Tegelaskond jaguneb tinglikult rühmadeks: võõrast ja uut maailma esindavad tegelased Lääne-Euroopast või Venemaalt („Hinna” Georg, „Piiririigi” Franz, „Printsessi” isa Aleksandr), minevikuga seotud „vana aja” inimesed („Piiririigi” ja „Printsessi” vanaema, „Hinna” Ada) ning ebamääraseid, sageli unenäolised figuurid („Piiririigi” Angelo, „Hinna” Tema ja „Printsessi” õde Marfa). Lisaks on veel mitmeid rohkem või vähem olulisi tegelasi (Taaniel, Veroonika, Viktor, Hans). Need rühmad ei ole niivõrd individuaalsed karakterid, kuivõrd korduvad tüübid, mis loovad teoste sümbolse struktuuri (Hennoste 1998, 69).

Tegelaste välimuse detailset kirjeldamist pole autor oluliseks pidanud. Kesksete minategelaste vanus ja välimus jäävad tekstis suures osas määratlemata. Isegi sooline identiteet, mehelikkus ja naiselikkus, ei ole siin alati üheselt selge ja määratletav. „Piiririigi” ja „Hinna” peategelased ei esinda traditsiooniliselt mõistetud mehelikkust, mis on vaieldamatult seotud heteroseksuaalsusega. Homoseksuaalsuses nähakse tavaliselt pigem mehelikkuse vastandit (Annuk 1999, 1791). Homoseksuaalse iha ja armastuse üle

arutletakse religioosses keeles ja kristlikku sõnavara kasutades, mida käsitlen põhjalikumalt alapeatükis „Liha needus ja lunastuse igatsus“.

Kõigis kolmes romaanis on teatavad tegelasterühmad, mis moodustavad tüübistiku, kus konkreetset tegelasel või kohal ei olegi enam suurt tähtsust. Tähtis on sümbolika ning vastandused nende vahel.

1.4 Kohad ja mittekohad. Piiri peal

Ruumiliselt vastanduvad romaanides Eesti ja Lääne-Euroopa, perifeeria ja keskus, lagunev ja steriilne. Ühest maailmast soovivad peategelased põgeneda ning selle teise purustada, ära määrada ja hävitada (luksushotell „Hinnas”, Franzi korter „Piiririigis”). Sealjuures on tähelepanu vääriv, et „Piiririigi” ja „Hinna” tegevuskohaks on just saared, mereäärsed kohad, ookean ja avarus. Samuti suuremad linnad nagu Tallinn, Pariis ja Lissabon. „Printsessi” kohad on Tartu agul ning pension Baierimaa mägede vahel. Sisemaa, suletud vaated, jõed ja järved (Hennoste 1998, 68).

Tõnu Õnnepalu teostest kirjutades jõuab lõpuks alati looduse juurde. Looduskirjeldused on monumentaalsed, kus autor on kõik välja pannud, eriti „Hinnas” on tunda, et autor on nautinud nende tekstikohtade loomist. See on poeesia, ülistuslaul või kui mõni religioosne hümn Looja kiituseks, millest põhjalikumalt alapeatükis „Jumal ja loodus”. Lugejal jääb üle neid kirjeldusi lugedes ainult ohata ja hüüda koos „Piiririigi” peategelasega: „Maailma ilu” (PR 23).

Prantsuse antropoloog Marc Augé on võtnud kasutusele termini „mittekohad”. Augé defineerib neid kui mööduvuse, anonüümsuse ja ajutisuse ruume (kiirteed, hotellitoad, lennujaamad), millel puudub sügavam tähendus neis viibivate inimeste jaoks, kuid mis pakuvad samas vabaduse, identiteedihajumise ja uuesti algamise illusiooni (Augé 2012, 77-78). Õnnepalu romaanides leidub klassikalisi mittekohti, kuid autori tegelaste seisundit iseloomustab veel täpsemini piiripealsus. Piirid on nähtamatud konstruktsioonid, kuid formaalselt ja õiguslikult ollakse alati ühel või teisel pool piiri. Ent tajuliselt on olemas ka „üleminekuruumid” või „vahealad”. Need on kohad, mis ei tundu enam selgelt ühena ega veel teisena. Sellisel piirialal võib tekkida identiteedivaakum. See „vahepeal olemise” kogemus tekitab sageli kummastust.

Kui mittekohad on tähendusest vabanenud, siis piiril olemine tähendab tähenduste segunemist ja hajumist. „Kus see piir veel on nende vahel? Seda pole näha. Kui sa satud

piiri peale seisma, siis pole sind ka näha, mitte kummaltki poolt“ (PR 181). Selline kohatu olemise ja ukstelävel seismise, ülemineku ja piiripealsuse seisund on Önnepalu romaanide peategelastele omane. Önnepalu maailmas on oluline protsess, mitte tulemus. Tee, mitte selle sihtpunkt.

Ikka ja alati on Önnepalu maailmas kõikjal kirikud. Romaanides on kujutatud erinevate konfessioonide (luterliku, katoliku ja õigeusu kiriku) pühakodasid ja rituaale. Lootused, ootused ja tõmme sakraalse kogemuse poole toovad neid ikka ja jälle sinna, et siis uuesti pettuda. Sügavamalt analüüsin teemat alapeatükis „Jumal ja kirik“, kuid nõustun Joonas Hellermaga, kes on öelnud, et Tõnu Önnepalu proosas saab kõik alguse kirikust (Hellerma 2024, 826).

1.5 Probleemid ja motiivid

Tõnu Önnepalu romaanide maailma läbivad korduvad eksistentsiaalsed probleemid. Tiit Hennoste leiab, et autor on oma teostesse pannud kõik praegusaja olulised küsimused (Hennoste 1998, 71). Teostes käsitletavad probleemid võib jagada kolme põhilisse teemade gruppi.

Keha ja seksuaalsusega seonduvad küsimused. Ühelt poolt tõmme ja vajadus läheduse järele ning teiselt poolt sellega seonduv süü, häbi ja võõrandumine. Keha tajutakse sageli piirava või koormavana, millest soovitakse vabaneda, et olla sootu, ingel või lihtsalt taim.

Vaimu, usu ja eluga seotud küsimused. Religioosne probleemistik, mis puudutab pattu, lunastust ja Jumala olemasolu. Romaanide tegelased otsivad pidevalt tähendust ja vastuseid, aga Jumal on kauge ja vaikiv ning kirik ei suuda teda vahendada. Usk on muutunud kahtluseks ning pingeseisundiks igatsuse ja eituse vahel.

Laiemalt ruumi ja piiridega seonduvad probleemid. Kodu- ja kodutusetunne ning Lääne- ja Ida-Euroopa vastandamine. Piirid maailmas ja inimese sees. Pidev vaimne ja füüsiline liikumine, mistõttu just teekonna motiiv (põgenemine või otsing) on siin alati kesksel kohal. Teekond-reis-minemine, mille lõpp-punkti jõudmine peaks probleemid lahendama, aga see sihtpunkt või otsitu leidmine on alati mingil määral pettumus ja teekond jätkub (Hennoste 1998, 71).

Õnnepalu maailma tegelaste probleemid ja motiivid on väga vanad, millega on nii elus, filosoofias, teoloogias kui kirjanduses palju tegeletud. Inimese hirm, süü, ängistus ja üksindus.. Nende kaudu avaneb inimese olukord selles maailmas, mille kindel tähendus on kadunud. Lootust siin eriti pole, sest Jumalale ja inimestele ei saa loota. Kõik teed on tühjad. Igavesed väärtused on kokku kukkunud. Kirik, ristiusk ja Jumal ei aita enam. Otsitakse pidevalt kolmandat teed, aga seda ei leita. Kuigi romaanide lõpus saabub mingi vabanemine, selgus või kergendus, siis probleemid jäävad ju tegelikult alles (Hennoste 1998, 70).

2 Õnnepalu Jumal

Tõnu Õnnepalu romaanide maailmas on Jumala kohalolu pidevalt tajutav, kuid see ei avaldu traditsioonilise religioosse kogemusena. Jumal ei esine aktiivse ja sekkuva jõuna, vaid pigem kauge ja raskesti mõistetava printsiibina, kelle olemasolu tunnetatakse looduse ja isikliku kogemuse kaudu.

Me elame kristlikus kultuuriruumis. Tahame seda või mitte. Selle füüsiliseks tunnistuseks on kasvõi kirikud, mis nagu Õnnepalu romaanide maailmas, on kõikjal meie ümber. Kirikutes ikka käiakse, aga pigem kui muuseumis või kontserdisaalis ega mõelda neist enam kui sakraalruumidest. Seal toimuvates rituaalides osaleb enamus meist väga harva. Samas on religioosne keel ja sümboolika kõikjal meie ümber, nii sügaval rohujuure- ja rakutasandil, et me seda igapäevaselt enam ei taju. Me kanname piibelikke ja kristlikku tähendusvälja kuuluvaid nimesid ja elame ühes rütmis kirikukalendri pühadega. Meie igapäevane keel ja kirjandus kubiseb kristlikust sõnavarast, sümboolikast ja piibellikest allusioonidest.

Kõik muutub väga kiiresti ning modernses ühiskonnas pole inimestel enam aega jumalast mõtlemiseks. Nad on nii võõrdunud peamisest jumalateenimise traditsioonist, et sõna „jumal“ ei tähenda nende jaoks õieti enam midagi või on lihtsalt mingi ebamäärane kulunud kliše (Ford 2014, 51).

Minu poolt vaadeldud teoseid analüüsides joonistub välja selge ja loogiline kolmikjaotus. Jumala käsitus liigub kitsamalt institutsionaalselt jumalakogemuselt (kirik ja rituaalid) isiklikumaks, inimese individuaalseks tunnetuseks, laienedes lõpuks kosmiliseks kogemuseks (loodus). Liikumine on toimunud väljast sissepoole ja sealt taas välja. Seega korduvad teostes kolm pingevälja, mis moodustavad Õnnepalu teoloogilise maailmapildi tuuma. Jumal on olemas ja reaalne, aga ta ei vasta inimesele. Tema ja inimese vahel on läbimatu ja ületamatu piir. Kirik lubab, aga ta ei suuda oma lubadusi täita, pakkudes vaid rituaali ilma jumaliku kohaloluta ning välist lummust ilma seesmise tõeta. Loodu(s) on küll kõikjal ja alati kohal, aga see kohalolu on sõnatu. Inimene oma ebatäiuses ja piiratuses peab seda iseseisvalt ja omapäi mõtestama ja sõnastama.

2.1 Jumala olemus ja atribuudid. Kauge ja tundmatu armastatu

Tõnu Õnnepalu romaanide Jumal on mitmetahuline, vastuoluline ja ebatraditsiooniline kuju, kes on ühteaegu kõikjalviibiv ja kättesaamatult kauge. Kahtlemata on ta mono-teistlik jumal. Üks ja ainus, kelle poole Õnnepalu romaanide tegelased pöörduvad alati suure algustähega sõna „Jumal” kasutades (PS 15; PR 43; H 148).

Nime tal ei ole ja kujutada pole teda võimalik. Temast ei saa isegi õieti mõelda. See on see Vana Testamendi Jumal, kes end Moosesele põlevas kibuvitsapõõsas ilmutas ja ütles: „Ma olen see, kes ma olen!” (2Ms 3:14). Seda krüptilist enesetutvustust võib tõlgendada, et Jumal on vaba olema Jumal viisil, kuidas Jumal seda otsustab. Jumal on alati midagi enamat ning teda kodustada või mingitesse kitsastesse raamidesse suruda pole võimalik. (Ford 2014, 53).

Õpiku „Sissejuhatus filosoofiasse” (2018) religioonifilosoofiat käsitleva osa alapeatükis „Jumal” loetletakse Jumala omadusi ehk atribuute, mida traditsiooniliselt on Jumalale omistatud. Kõik need omadused on täiuslikud. Jumal on mittemateriaalne, paratamatult olemasolev, kõikjal kohalolev (omnipresentne), kõigeväeline (omnipotentne), teispoolne (transsendentne), universumi looja ja valitseja ning moraalsete käskude andja (Mölder, Jakapi, Volt 2018, 147-148).

Jumalal ei ole keha, tal on üksnes vaim. Füüsilised omadused seavad meie mõtlemisele, toimimisele ja kestmisele piirid, mida Jumalal pole. Füüsiline maailm toimub looduseaduste kohaselt, aga see maailm ja need seadused on Jumalast sõltuvad. Jumalik kontroll maailma üle ei tähenda sündmuste ettemääratust või suvalisust. Jumal on hoomamatu (Mölder, Jakapi, Volt 2018, 148).

Tõnu Õnnepalu romaanide Jumal vastab ülaltoodud kirjeldusele. Need omadused on tekstis selgelt esil. Seega on Õnnepalu Jumal kahtlemata kristlik kolmainu Jumal. Jumal kui Isa, kes on kõige Looja. Jumal on Poeg, Õnnepalul rõhutatult see Sõna, mis on saanud lihaks ja meie keskel elanud. „Sõnu meil pole. Jumalal oli üks, selle ta tegi lihaks.” (PS 67). Jumal on Püha Vaim, see usklike lohutaja ja vaimne juht, kes „on ühe raksuga välja valatud kõigi jüngrite peale” (PR 72).

Ometi pole ta päriselt kristliku traditsiooni lähedane, armastav ja isiklik jumal. See Jumal ei ole huvitatud inimestega suhtlemisest ega tule inimese juurde. Ta on olemas justkui põhimõtteliselt. Tema poole palvetamise või mingite rituaalide läbi austamisega pole võimalik asjade üldist käiku praeguses või tulevases elus muuta. Altkäe-

maksu ta ei võta. Me ei saa muuta Jumala meelt. „Jumalate olemasolu tingimusteks on kirjad, mis meie neile läkitame, mitte nende vastused meile” (PR 77).

Õnnepalu romaanide Jumal „ei löö, ei peksa ega armasta, vaid kõnnib oma teed” (PS 79) ja „on kõik selle teinud, aga ammugi ära unustanud ja rändab nüüd pika sammuga, sau käes, läbi kosmose ” (PS 75). Maailm käib oma rada, selles on oma loogika, aga see loogika ei ole inimese jaoks. „Sellisest Jumalast ei oskagi mõelda teisiti kui unest, suuremast ja ülimast unest, kuhu inimene saab panna oma pea. Jah unest, millest inimese uni on vaid ähmane peegelpilt” (H 147).

Korduv motiiv on siin ükskõiksus. Jumal on ükskõikne, tühi, kauge ja kättesaamatu. Ta on olemas, aga mingi anonüümse hajutatud kosmilise maailmakorra metafoorina. Jumala tahte järgi saab alluda vaid alateadlikult. Kui sellest aru ei saa (PS 80). Romaanis „Hind” tundis Joonatan, et tema vankuv ükskõiksus oli osa mingist hoopis suuremast ja kindlamast taevalikust ükskõiksusest, et tema nõder tahe kuulus mingisse kosmilisse tahtesse (H 146). See on „ükskõiksus, mille kõrval inimese ükskõiksus on vaid leige kesktee ning tajunud, et mäng käib üle tema pea – kõrgelt” (H 147).

Romaanis „Printsess” väidab Isa Aleksandr, et „Dieu est vide.” Jumal on tühi. Kuidas tühi, küsib Anna. Tühi, kordas Aleksandr. Ta on kõik, sellepärast on ta tühi. Inimesed, eesotsas kirikuga, püüavad seda tühjust iga hinna eest varjata (PS 119). Mis siis teha, kuidas siis edasi elada, küsib Anna, tunnistades samas, et ta on kogu aeg teadnud, et see on tühi, aga keegi pole talle õpetanud, kuidas sellega toime tulla (PS 119).

Jumal on tühi. Kuid kas ta on õiglane? „Printsessis“ on üks võtmedialoog, kus Anna küsib Aleksandrilt, „kas ta usub jumalikku õigusemõistmisse? Karistusse? Siin maa peal? Või taevas?”. Isa Aleksandr oli vastus olemas: „Jumal ei ole õiglane, sest õiglus on inimeste leiutis. Jumal on hea või täpsemalt öeldes, Jumal on lõpmatu. Ja lõpmatusele ei saa omistada õiglust. Ääretus ei saa olla õiglane. Või paras. Meile paras” (PS 79).

See romaanikatkend näitab, et Jumal on suurem kui meie mõisted õiglusest ja karistusest. Jumal pole seega moraalne kohtunik, vaid midagi, mis ületab kõik inimlikud kategooriad nagu õiglus või ebaõiglus. Kui aga Jumal pole õiglane, siis mis mõte on patust ja karistusest rääkida. See arusaam tekitab tegelastes kahtlusi ja ängi, mis avaldub näiteks George vihkamises, kes oli Jumala poole rusikat viibutanud. „Kui ta peakski olemas olema, siis tema, Georg, vihkab teda kogu südamest ja kõige ülekohtu pärast,

mis maailmas on. Selline vanatestamentlik ateism oli Joonatani üllatanud. Lõpuks oli ta taibanud, et Jumala all mõtles Georg lihtsalt mõnda inimest ja nende tegusid, maailma käiku ja korda” (H 147).

Ometi otsivad Önnepalu tegelased Jumalat kirikutest, osaledes rituaalides või lihtsalt sinisest taevast pea kohal. Teoste tegelased ei jõua temani, kuid ei suuda temast ka loobuda. Nad igatsevad teda kui pääsemist, lunastust või õnne, mis jääb aga alati lubaduseks ega saa tegelikkuseks. Talle pihitakse, antakse tunnistust oma elust inimesena ja kirjutatakse kirju, vastuseid ootamata. Nii „Hinnas“ kui „Printsessis“ on kursiivis kirjutatud „tema“ ja „see“ – salapärane isik, keda igatsetakse ja keda täielikult kätte ei saada. Samuti romaani „Piiririik” Angelo, kes „ilmus tühjast valgest päikesepaistest nagu fotokujutis ilmutusvannis valgele paberile” (PR 5). Angelo on eimiski, kauge ja ilmaasjata välja mõeldud, kuid ometi ihkab romaani peategelane kuulda tema häält, mis peaks teatama talle kohtuotsuse. Vihjatakse, et see „tema“ on ühtaegu nii armastatu kui ka jumalik printsiip.

Jumal ja armastatu sulavad siin kokku ning mõlemad on kättesaamatud, mõlemad tekitavad sama iha ja sama valu. Seda tunnet sobivad iseloomustama Püha Augustinuse poolt teoses „Pihtimused” kirjutatud sõnad, et „Meie süda on rahutu, kuni see puhkab Sinus”, millega haakub ka prantsuse filosoofi ja füüsiku Blaise Pascali mõte, et igas inimeses on lõputu kuristik (*un abîme infini*), mida ei saa millegi looduga täita (Pascal 1998/1670, fragment nr 425). „Piiririigi” peategelane kuulutab, et liha ümberringi on valmis, aga vaimu pole kuskil (PR 178). Anna esitab vastuseta jääva küsimuse: „Kus on Jumal, kes selle kõik tegi? Tema peab teadma. Tema kirjutas selle paberile nagu Johann Sebastian Bach oma muusika. Ja nüüd seda mängitakse” (PS 58).

2.2 Jumal ja kirik. Tühjus ilma lummuseta

Tõnu Önnepalu teoste tegevuspaigaks on sageli kirik või kirikumaa. Romaanides on kujutatud erinevate konfessioonide (luterliku, katoliku ja õigeusu kiriku) pühakodasid ja rituaale. Tegelased kirjeldavad kirikuid-kabeleid Tallinnas, fiktiivsel Eesti väikesaarel, Pariisis, Amsterdamis ja Lissabonis. Peategelased satuvad pidevalt või neid viiakse sakraalruumi, füüsilisse ja vaimsesse, kus nad peavad uudishimust või sotsiaalsel surveal toimivas osalema (jutlus, missa, protsessioon, kiriklik matus, paavsti visiit). Nad

külastavad kirikuid, kuid mitte usust ajendatuna, vaid ikka millegi muu või kellegi teise pärast. Teel kuhugi või otsides kedagi.

Kiriku ja seal toimuvate rituaalide kirjeldused on Önnepalu teostes kontrastsed, ulatudes inimliku tunnetuse skaala ühest äärmusest teise. Tekstis esinevad tihti vastandpaarid vaesus ja rikkus või hiilgus, aga see vastandumine pole alati nii ühemõõtmeline, sest sageli toimub võrdlemine välise ja seesmise (vaimse) vahel. Vahepealsed varjundid on pigem kõrvale jäänud. Autori poolt kasutatud võrdlused ja omadussõnad on valdavalt negatiivsed.

Kirikukellade löömisel on teostes oluline tegevust raamiv roll. See heli kõlab sageli millegi alguses või midagi lõpetades. Kellalöögid loovad atmosfääri ja meeleolu. Kellad hakkasid lööma ja aina löid ega tahtnud enam järele jätta. Tuhmilt, tuimalt ja lootuseta plinnivad (Önnepalu sõna) need justkui ainult vormitäiteks ja vanast harjumusest seal hüljatud ja räämas maailmas, ilma et oleks ühtegi kirikulist kohale meelitada suutnud (H 60). Kellalöömine võib olla ka kõlav ja vali, mis kaigub üle linnamüra (H 24). „Kiriku kell hakkas teisel pool jõge lööma. Armetu kiriku mõrane kell. Nagu minu hääl, aga ikkagi ilus”, pidi Anna romaanis „Printsess” tunnistama (PS 43).

Kirikukellade tähendust on neis kirjeldustes marginaliseeritud, kuid see heli on kõigis teostes kohal ja tegelaste poolt märgatud. Pakkudes midagi, mis neid mõtlema paneb, kutsub ja ligi tõmbab ning mis on kõigest hoolimata „ikkagi ilus”.

Sakraalhooned, kuhu romaanide tegelased erinevates riikides satuvad, on pimedad, tühjad ja külmad. Need on omadussõnad, mida Önnepalu kirikuid kirjeldades kõige rohkem kasutab. Hoonete sees valitseb niiskus ja rõskus, hauakülmus ja igavene jahedus. mis on tajutav ka kuumal suvepäeval või Vahemeremaade kliimas.

Romaanis „Piiririik” on kirikut kirjeldatud näiteks kui rõskete seintega kivikoo-
bast, aga ka kui kujuteldamatute pahede urgast (PR 75), kus on midagi võõrast, mõistematut ja lausa grotesksest. „Kirikute seinte vahele on suletud arvutult temataolisi (Jeesus), liikumatuid kannatajaid, kelle käed on kinni löödud puutüki külge või ei suuda lahti lasta omaenda kõrbevast südamest” (H 137). Ühel eriti naturalistlikul krutsifiksil olid puust Ristilöödu haavad ja veri justkui päris, millele oleks tahtnud teeheel peale panna, et see palavik kord lõpeks (PR 161). Mõned kujud on grotesksed ja koledad, mingid imelikud puust lõustad, mis lae all jõllitavad (PR 182). See on kadunud aegade peegeldus ja kaja, mis ei kuulu enam päriselt siia aega, sellesse sajandisse.

Õnnepalu kirikukirjelduste teatav morbiidsus haakub hästi selle mainitud kaduvuse tundega. Vana kirik on rohkem nagu laega surnuaed, kus liikudes tallutakse üle surnuhaudade (PR 95). Just hauamotiivi kasutab autor oma kirjeldustes korduvalt. Kirik on nagu külm haud (PR 43). See haud oli lahti tehtud ja tühi. Nüüd tõepoolest tühi, aga ilma igasuguse lummuseta tühi, kust maailma inimesed millegipärast läbi voorivad (PR 139-140).

Tühja ja avatud haua leidmine tekitas ka Jeesuse jüngrites ehmatust ja mõistmatust. See ei kinnitanud nende usku ning vajab eraldi selgitust. „Ärge kohkuge! Te otsite Jeesust Naatsaretlast, kes oli risti löödud; ta on üles tõusnud, teda ei ole siin. Ennäe aset, kuhu nad ta panid!” (Mk 16:6). Tühi haud on oluline sümbol. See on maailma kristlastele tunnistuseks Jeesuse ülestõusmisest, olles kristliku usu sügavaimaks jumalatõestuseks.

Õnnepalu mõistab selle sümboli tähendust, kuid kasutab oma teostes äraspidiselt, tühjendades selle algsest lootusrikkast kristlikust sisust. See pole enam rõõmusõnum ega märk imest, et Jeesus on üles tõusnud, vaid sümboliseerib siin Jeesuse kohalolu täielikku puudumist. Kiriku võrdlemine tühja hauaga osutab lõhele lubaduse ja tege­likkuse vahel. Kirik ei kuuluta enam elu, vaid on muutunud monumentaalseks hauakambriks, kust tänapäeva inimesed vanast harjumusest läbi voorivad. Nad ei oska sealt midagi leida ning pakkuda ongi vaid ilma igasuguse lummuseta tühjus. Kirik on kui tühi haud, kus keha pole kunagi olnudki, kuid ka vaim on sellest institutsioonist lõplikult lahkunud ning pole ka inglit, kes ütleks: „Teda ei ole siin” (Mk 16:6). Õnnepalu tegelased peavad selle vaikuse ja puudumisega ise toime tulema.

Päris tühjad need Õnnepalu teoste kirikud siiski polnud. Väikeses maakolkas koonutas keskmise rea pinkides rätikusse mähitud eidekesi, kes tukkusid seal või olid juba surnud (PR 73). Palmipuudepühal leidis Anna ühes kabelis Saksamaal samasuguseid eidekesi ja pensionäre, kuid ka päris aristokraatlike prouasid. Kuigi tema vanaema moodi polnud neist ükski, tundusid inimesed siiski tuttavad ning tuttav oli ka mingi seal hõljuv vaesuse ja viletsuse hõng (PR 61).

Romaanis „Piiririik” kirjeldas peategelane detailset tühja kirikut Pariisis, kus oli vaid vaikus ja selline lõhn, nagu on majades, kus pole juba ammu elatud, ega kavatseta­gi kunagi enam tagasi pöörduda. See oli täpselt samasugune lõhn, mida ta oli ühel kevadel tundnud ilma akende ja usteta vanas talumajas, kus pliidi alla polnud ammu talvel tuld tehtud (PR 128).

Kirik on Önnepalu romaanides seega alati esmalt lõhn, valgus, temperatuur või mõni muu kehaline aisting ja kogemus, mille tähendus tuleb alles hiljem, kui üldse. Kirikus käimine on eelkõige sensoorne, meeltesse ja tajudesse puutuv füsioloogiline protsess. Önnepalu tegelased on sakraalruumis füüsiliselt kohal ning üritavad seal toimuvat omal kombel analüüsida ja enda jaoks mõtestada. Nad näevad küll detaile, kuid ei mõista nende tähendust.

Võõrandumist ja tühjusetunnet ei saa peita uhkete rituaalide ja välise kullasära tahta. Tõnu Lehtsaar on oma teoses „Sissejuhatus religioonipsühholoogiasse” usulise rituaali tähenduse ja eesmärgi põhjalikult ja arusaadavalt sõnastanud. Religiooni üheks oluliseks komponendiks on rituaalne käitumine. Rituaaliga kaasnevad üldjuhul usulised kogemused, nagu näiteks Jumala kohalolu tajumine või sisemise tasakaalu leidmine Jumala tahte täitmisel. Usulistes rituaalides osalemise eesmärk on saavutada üleloomuliku/Jumala lähedus. Rituaal toob üleloomuliku igapäevaellu ning toob ideaalis kaasa inimese sisemise muutumise (areng, puhastumine, transformatsioon). Seda võib käsitleda kui enese ja maailmaga toimetuleku viisi (Lehtsaar 2013, 128-130).

Önnepalu teostes kirjeldatud religioossete rituaalide kirjeldused usulisi kogemusi ja sisemist muutust kaasa ei too. Tegelased võivad rituaalis osaleda, aga nad jäävad alati pigem passiivseks kõrvaltvaatajaks, kes lasevad end sündmustel kanda. Önnepalu usuliste rituaalide kirjeldused ei erine üldiselt kirikute omast. Meeleolu ja sõnakasutus on samad. Kirikuõpetaja võib kõneleda õõnsalt, nohuselt või harjunud magususega. Õigeusu kirikute papid on vanad, kes pobisevad või seletavad midagi laulva häälega. Nad toimetavad oma toimetamisi pikkamööda ning teenistus ise on aeglane ja arusaamatu. Joonatanile tundub ka paavst väga vana, sest tema käsi värises.

Anna ja Marfa palmipuudepüha teenistusel osalemise kirjeldus romaanis „Printsess” on suurepärase näide Önnepalu tegelaste kirikust võõrandumisest ja autentsuse otsingutest ning annab mitmekihilise ülevaate, kuidas autor on kirikut ja seal toimuvaid rituaale käsitlenud.

Ikoonide võltskuld lõi küünalde ümber särama. Kui kuldkaunistustega altariväravad lahti tehti tundus Annale, et need oleksid nagu papist. Kogu see kirik tema ümber oleks nagu papist ja mängult. Üks vanamees tuli sealt koos vaimulikest saatjaskonnaga, kellel ristamisi küünlad ja kuldsed rattad keppide otsas käes. Ta tuli nagu kuningas, endal kroon peas, mis oli rohelist ja punaseid kalliskive täis, aga ega needki vist ehtsad ei

olnud (PS 59). Toimuv meenutas Annale seda läikivate klantspiltidega albumit Baieri kuningas Ludwigist ja Austria keisrinna Sissist, mida Marfa kogu aeg lehitses. Muudkui roosid, luiged, kleidisabad ja talupojad. Saksa kitš (PS 23). Anna sai seal kirikus korraga aru, miks Marfale see raamat nii väga meeldis. Ta oli lihtsalt selliste asjadega harjunud.

Kirikuliste kummardamine ja ristiettelöömine oli nagu lainetus, mida kandis koor. Lauldi kirikuslaavi keeles, aga midagi ta sai ikka aru ka. Anna hulpis nagu lauajupp lainetusega kaasa. See tegi uniseks ja ajas haigutama, aga polnud tegelikult halb. Armulaualeiva tükid taldrikul paistsid kobedad ja värsked ning ajasid suu vett jooksuma, kuid armulauale ta minna ei julgenud. Kas talle antaksegi midagi? Papp vaataks nii, nagu ei näekski teda. Nagu tühja kohta (PS 60-61).

Marfa haaras tal käe alt kinni ja Anna läks ning tegi kõik Marfa järel. Ajas näo taeva poole ja papp tõmbas talle pintsliga vett otsa ette. Tegi risti ja siis ta sai oma leiva ning kandiku pealt kimbu. Annale meenus kui ta kunagi kimp pajuoksi käes koos vanaemaga kirikusse läks, ise seda kangesti häbenedes, tahtes kõigile tõestada, et ta pole mingi usklik. Koju minnes tundis Anna, kuidas kiriku sisemusest tuli külma lõhna (PS 62).

Anna pilgu läbi ei avanenud seega mitte sakraalne sündmus, liturgia, vaid butafoorne etendus. Kirik ei olnud tema jaoks pühamu, vaid lavakujundus, kus kõik on täiesti profaanne, tehnilik ja tegelikkuse odav koopia. Kirikliku liturgia religioosne suursugusus ei toonud kaasa Lehtsaare poolt kirjeldatud usulisi kogemusi ja üleloomuliku läheduse tajumist, vaid taandus Anna silmis sentimentaalseks ja maitsetuks massikultuuri ilminguks (PS 23). Anna identiteedi haprus ja sellega kaasnev eksistentsiaalne hirm olla nähtamatu, mis pärines tõenäoliselt juba lapsepõlvest (PS 71), väljendus siin soovis kuhugi või kellegi hulka kuuluda.

Tung koos Marfaga rituaalis osaleda või seda vähemalt proovida on olemas, kuid tema suutmatuse uskuda selle maailma tõelisusse muutis selle lõpuks ikkagi võimatuks. Päriselt kõrvale astuda või toimuva vastu otseselt mässata Anna siiski ei julgenud, vaid laseb end kirikuteenistuse rütmist kaasa haarata ja Marfal end poolvägisi armulauale viia. See on passiivne ja ilma selge eesmärgita vooluga kaasa minemine, millele viitab ka sõna „hulpima” kasutamine (PS 60). Religioossus pole tema jaoks mingi seesmine seisund, vaid rohkem nagu väline sooritus.

Seesmise ja välise kontrasti rõhutab ka see, et kuigi kirikus toimuva vaimne pool jätab Annat pigem külmaks, siis „kobedad ja värsked” armulaualeiva tükid tekitavad isu ja panevad suu vett jooksuma (PS 61). Nälg kui elutähtis füsioloogiline seisund ja kaasa-sündinud aisting on selles kontekstis täiesti maine ja kehaline reaktsioon. Anna tundis end kirikuteenistusel nagu turist täiesti võõras keele- ja kultuuriruumis või näitleja laval, kes pole suutnud oma rolli selgeks õppida. Kiriku sisemusest hoovav „külm lõhn” (PS 62). sümboliseerib hästi Anna tühjusetunnet, distantssi Jumalaga ja institutsionaalse religiooni hingetust.

Romaanis „Piiririik” kirjeldas peategelane oma kirjas Angelole kohtumist noore pastoriga väikeses maakirikus. „Sealtsamast algas mu ususeiklus, kulla Angelo. Jah, see tundub sulle muidugi mõeldamatu (ususeiklus! usu kaotamine!) ja mõeldamatu ta ongi siin, selles edasikaebamatu kuju saanud maailmas, aga seal oli see mõeldav ja koguni võimalik” (PR 73). See kirik oli täis „tühjuse lummust” ja „vaga mõttetust”, olles veel religioosse kogemuse võimalikkuse koht, milles on midagi romaani minategelase jaoks tajutavalt tähenduslikku, kuid see üksindusest ja erutusest võimendatud lummus kaob. Noorele pastorile ja sellele ajale tagasi mõeldes ajas peategelast naerma „see tema leerilastega sekeldamine ja lippudeõnnistamine. Ta meenutas mulle äkki vana naist, kes tuulutab kõiksugu vanu koitanud kaltse, mis oleks ammugi tulnud ahju visata (PR 139-140).

Romaanis „Hind” on kogu lummus juba kadunud. Joonatan käib küll vahel lõunapauside ajal õigeusu katedraalis, sest see on „nagu kaugel ärakäimine, võõral maal, määratlematus ajas” (H 24), kuid seal toimuv tekitab pigem nõutust ja arusaamatust. Joonatani religioossus on suunatud juba kirikust väljapoole – loodusesse.

Kõigis kolmes romaanis on kirik ja Jumal selgelt lahus hoitud. Kirikusse suhtutakse kriitiliselt. Kui sellist kiriku ja kirikutegelaste poolt esindatud institutsionaalse religiooni kriitikat leidub „Piiririigis” pigem varjatud kujul, isikliku pettumuse (lootuse-tu armumine pastoris) loori taha peidetult, siis romaanis „Hind” on peategelase negatiivne arvamus paavsti ja paavstluse kohta otse ja keerutamata välja öeldud. Isa Aleksandri arutlused kiriku ja kristluse üle romaanis „Printsess” on juba sügavamad ja filosoofilisemad.

See kriitika ei ole vihane või ründav, pigem kurb ja irooniliselt leppiv, olles suunatud reaalse ja ajaloolise institutsiooni vastu, mis on samas kõigi pahede ja nõrkustega oma olemuselt läbinisti inimlik. Ahnuse ja maiste rikkuste ehk mammona kogumise

vastu. Kiriku välise hiilguse ja võltssära, rituaalide sisutühjuse ja nende robotlikult tui-
ma mehaanilise täitmise ning eelkõige üleüldise moraalse silmakirjalikkuse vastu.

Romaanis „Hind” vaatab Joonatan paavsti laval seismas, kuhu ta koos oma õu-
konnaga üles muktult ja särama löödult kui oksjoni väljamüügile on pandud, vanast
värisevast pihust selle ihu pakkumas ning masinlikult kätt tõstmas, et õnnistada rentsli
halli tolmu. Liha on küll neetud, aga kas kuld ja kalliskivid, mis ehivad tema trooni, ei
ole siis neetud? Kas Püha Tooli arve Šveitsi pangas ei ole siis neetud? (H 49-50). Kiriku
moraalne autoriteet on ennast ise õõnestanud oma jõukuse ja võimu läbi.

Isa Aleksandri arvates on sellisena tajutav kirik „tupiktee, mis ei vii enam ammugi
kuhugi. On jäänud ainult vana hiilgus, mälestus, millest püütakse kramplikult kinni hoi-
da, kuid see kõik libiseb neil käest” (PS 80). Kirik on nüüd ise idolaatriakombinaat, mis
töötab inertsist edasi, püüdes varjata seda, et „kristlusest pole järel muud kui natuke
ebajumalakummardamist, vana kunsti ja tsivilisatsioon, mille eest hoolitsemise on pan-
gad üle võtnud” (PS 119).

Jeesus ütles oma jüngritele, et „Hõlpsam on kaamelil minna läbi nõelasilma kui
rikkal pääseda Jumala riiki!” (Mt 19:24). Isa Aleksandr laiendab seda tähendamissõna
kogu kirikule. „Kui rikas mees ei pääse taevariiki, siis ei ole kirikul vähimatki lootust,
enne kui ta uuesti vaeseks saab. Enne kui ta maha jäetakse ja unustatakse. Nõukogude
Liidus oli juba lootust, et kirik jäetakse päriselt maha, aga siis olevat riik selle asja jälle
üles võtnud ja nüüd ...” (PS 81).

Aleksandr viitab sellele, et suurim oht kristlusele ja kirikule pole tegelikult väline
tagakiusamine. Kõige suurem vaenlane on mugavus ja võim. Väide, et Nõukogude Lii-
dus oli kirikul lootust, tundub esmapilgul väga radikaalne ja julge. Võitlus usu ja seda
esindava kiriku kui institutsiooni vastu käis Nõukogude Liidus mitmel tasandil. Otsene
terror ja füüsiline hävitamine asendus hiljem vaimse ja sotsiaalse survega. Teadusel ja
ideoloogial põhinev võitlev ateism polnud lihtsalt maailmavaade, vaid riiklik poliitika
religiooni väljajuurimiseks ka privaatsfäärist. Nõukogude propaganda ja kool naeruvää-
ristasid usklikke. Neid tembeldati rahvavaenlasteks, kellel pole ühiskonnas kohta (takis-
tused karjääris ja hariduse omandamisel). Sellest ajast pärinev kiriku ja religiooniga
seonduv hirmu- ja häbitunne on ka Önnepalu tegelastes olemas.

Pauluse kirjas filiplastele kirjeldatakse, kuidas Kristus loobus oma jumalikust aust,
privileegidest ja valitseja positsioonist ning sai inimese sarnaseks (Fl 2:6-8). Kristlikus

teoloogias on nende salmidena seotud termin „kenoosis” (kr sõna κένωσις), mis tähendab enese tühjaks tegemist, oma olemusest loobumist (Laats, 2019). See termin sobib minu arvates iseloomustama ka Nõukogude Liidus kirikuga toimunut. Kirikult võeti ära sotsiaalne positsioon ja au ning sunniti olema vaene, õigusteta seisundis ja hüljatud ehk võtma „orja kuju” (Fl 2:7). Võeti kõik peale usu ning alles jäid vaid need, kes olid valmis päriselt kannatama. Isa Aleksander arvates ei suuda kirik vabatahtlikult kenoosist läbi teha. Ta vajab selleks välist survet.

Pauluse esimeses kirjas korintlastele on kogudust nimetatud Kristuse ihuks (1Kr 12:27). Isa Aleksandri arvates saab kirik seda funktsiooni täita ja olla see, mis ta olema peab vaid siis, kui ta jagab Kristuse hüljatust. See on väga radikaalne vaade, mille järgi kiriku „edu” maise maailma asjades on tegelikult tema läbikukkumine ja kiriku „häving” on võit. Seega sarnanes kristlik kirik oma rajajaga kõige rohkem Nõukogude ajal.

Õnnepalu romaanides kujutatud kirikut kui institutsiooni võtavad tabavalt kokku järgmised teesid. Kirik lubab, aga ei anna. Tema rituaalid on seesmiselt tühjad. Ka kirik ise on kui tühi kest ja „papist maailm”. Tõnu Õnnepalu ei ole antiklerikaal või ateist nende terminite klassikalises tähenduses ega kindlasti mitte ka kristlik kirjanik või teoloog. Oma loomingus on autor jäänud pigem metafüüsiline vaatleja positsioonile, kes püüab välja selgitada olemise põhialuseid ja algupära. Ka inimeseks olemise.

2.3 Jumal ja inimene. Liha needus ja lunastuse igatsus

Tõnu Õnnepalu kirjanduslik universum on paik, kus religioosne horisont on eksistentsiaalne pingeallikas, mis määratleb tegelaste liikumisruumi ja enesetunnetust. Romaanides „Piiririik”, „Hind” ja „Printsess” avalduv religiooni- ja jumalakäsitus on sügavalt põimunud modernse inimese võõrandumisega ning sellega kaasneva valu nii vaimse kui kehalise kogemisega. Õnnepalu analüüsib inimese isiklikku ja kehalist kogemust Jumala ees peamiselt läbi kahe vastandliku pinge: „liha needuse” ja „lunastuse igatsuse”. Inimene peab leppima teadmisega oma füüsilisest ebatäiuslikkusest ja surelikkusest ning oma teadmatusega. Ta on loom (loodu) ja samas Jumal, kes on suletud oma „piiririiki”, teadmata kunagi täpselt, kumb neist pooltest on domineeriv. Me oleme piisavalt jumalikud, et igatseda lunastust, kuid liiga lihalikud, et seda kunagi päriselt saavutada.

Inimese eksistents on Õnnepalu teostes määratletud dualismina, mida iseloomustavad eelkõige sõnapaarid liha ja vaim ning süü ja lunastus. Seejuures omandab keskse

tähenduse sõna „liha“ kasutamine erinevas kontekstis, mis on ühteaegu inimese olemasolu vältimatu alus ja samas tema needus.

Romaanis „Hind“ kirjeldab Joonatan oma seksuaalset ärkamist järgmiselt: „Ta on teinud *sedä*, päise päeva ajal, üksi umbses majas, aga taevaski tundub umbne, taimedki tunduvad teda ära tõukavat, muld, millel vedelevad õunapuude õielehed, on puhtam kui tema: räpane, igavesti määritud, igavesti neetud“ (H 65). Keha ärkamine tähendab langust, väljaheidetust ja patu algust. Liha on see, mis teda maailmaga seob ja Jumala loodud korrast eraldab.

Joonatani kogemus erineb klassikalisest kristlikust patukäsitlusest selle poolest, et süü ei tule ühekordse teost, mida saab parandada, vaid on olemuslik ja pöördumatu. „Neetud!“, langetas ta enda üle kohtuotsuse (H 110). See otsus on langetatud tema enda poolt, mida ei saa tühistada ükski pihtimus ega armulaud. Sama kordub tegelase meeleheitlikes katsetes liha needusest vabaneda. Georg ei pakkunud lunastust, tema puudutused ja kallistused ei osutunud piisavaks, et oma liha needusest vabaks osta. Raha eest! (H 40). Needus jääb alles, sest lunastust otsitakse samade vahenditega, mis selle tekitanud on.

„Minu süü, minu süü, minu ülisuur süü!“, paavst lausub need sõnad õõnsalt kõmiseva aktsendiga. „Aga mis süüst ta seal sonib? Kes talle andeks peaks andma?“ (H 48). See palve on patutunnistus (ladina keeles Confiteor „tunnistan“ ehk Mea culpa „minu süü“), mis on katoliikluses traditsiooniliselt liturgia osa. Tunnistus, milles inimene mõõnab, et on toiminud valesti ja palub Jumalalt andestust.

Süü ja patu temaatika ilmneb Önnepalu teostes sageli ilma selge põhjusega. Tegelased tunnevad end süüdi isegi siis, kui nad ei suuda määratleda konkreetset eksimust. See viitab kristliku patukäsitluse transformatsioonile, sest patt ei ole enam konkreetne tegu, vaid eksistentsiaalne seisund ning kerkib küsimus, kas on üldse kedagi, kes andestada saaks.

Homoseksuaalset iha, homoerootilist kirge ja armastust käsitletakse kõigis kolmes romaanis, mis võimaldabki selliste küsimuste kerkimist nagu pärispatt, surmapatt, süü ja häbi ning lunastus. Kõige selle üle arutletakse religioosses keeles ja kristlikku sõnavara kasutades. Seksuaalne identiteet on Önnepalu tegelaste jaoks see punkt, kus isiklik kogemus ja religioosne käsitlus kõige valusamalt kokku põrkuvad. Homoseksuaalsus põhjustab eksistentsiaalset ängi, mis saab Önnepalu tegelaste jaoks religioosse mõõtme.

Miks ma olen selliseks loodud? Kus on see Jumal, kes selle eest vastutab? Inimese ja Jumala suhet varjutab sügav, sageli ebamäärane süütunne, mis on tihedalt seotud seksuaalse identiteediga („liha ärkamisega“), mis võib tekitada hirmu ja jälestust.

Teoloogid Urmas Nõmmik ja Jaan Lahe toovad oma artiklis „Homoseksuaalsus Piiblis“ (Lahe, Nõmmik 2011, 5) välja seitse kirjakohta, mida seostatakse hinnanguga homoseksuaalsusele. Neist tuntuim pärineb Pauluse kirjast roomlastele: „Ja on oma himus süttinud üksteisest ja teinud rõvedust mees mehega ja kätte saanud iseenestes oma eksimuse palga, mille pidid saama“ (Rm 1:27). Nad rõhutavad, et nende kirjakohtade asetamine universaalsete Jumala seaduste staatusesse, millega õigustada ainult mehe ja naise vahelise kooselu ja seksuaalsuse lubatavust, on eksegeetiliselt põhjendamatu (Lahe; Nõmmik 2011, 19-21). Önnepalu romaanide tegelaste jaoks on aga needus tõeline, isiklikult läbi elatud ja igapäevaselt kaasas kantud koorem.

Kõigis kolmes romaanis on usk ja palve seotud lapsepõlvega ning on täiskasvanuks saades kadunud või muutunud. Romaanis „Hind“ tajus Joonatan seda kirikus küünalt süüdates. „Õieti ei olnud ta lapsepõlvest saadik sõnastanud ühtegi palvet. Koos esimese tahtmatu seemnevoolusega oli temast välja voolanud ka see süütu isekas silmakirjalikkus, mille abil ta varem mõne oma soovi täitmist oli nõudnud“ (H 146.). Ka romaanis „Printsess“ püüdis Anna kodus peegli ees risti ette lüüa ning tunnistas: „Seda tehes ma tundsin, et Jumalat pole olemas. Ma tegin seda täiesti üksi, tuhande valgusaasta kaugusel kõigest“ (PR 75.). See katse ei toonud teda Jumalale lähemale. Anna koges lausa kosmiliste mõõtmetega üksindust ja mahajäetust, mis väljendus Jumala ja ühtlasi ka igasuguse lunastuse puudumises. Seda kogemust võib iseloomustada kui modernse inimese võõrandumise tipphetke.

Palve on muutunud võimatuks mitte küünilisusest, vaid sellest, et ei teata enam, mida ja kellelt paluda. „Kas ma oleksin õnnelik, kui ma oskaksin risti ette lüüa? Jumal oleks minuga rahul ja kingiks mulle vastutasuks õnne?“ (PR 64). See küsimus on läbinisti kaasaegne, sest usku kujutatakse pragmaatilise äritehinguna.

Önnepalu tegelaste lunastuse igatsus pole klassikaline kristlik paradiisi-ootus. See on soov vabaneda kehalisuse survest ning sellest materiaalsest ja sotsiaalsest maailmast, mis on täis valesid ja butafooriat. Soov olla sootu, androgüün, ingel või lihtsalt taim. Lunastus ei tähenda siin igavest elu, vaid pigem pääsu eksistentsi koormast.

Romaanis „Piiririik“ on lunastuse igatsus põimitud Angelo kujuga, kellele minategelase „tunnistus“ on suunatud. Angelo pole ainult armastatu. Temas on midagi ingelikku ja transtsendentset. Kiri Angelole on omamoodi palve ja pihtimus korraga. Tekst, mis otsib adressaati kuigi saatja ei tea isegi, kas too üldse eksisteerib.

Mis on lunastuse hind? Joonatan on veendunud, et kõigel on hind. „Ma maksan kõige eest kahekordset, kolmekordset hinda, ikka ja alati“ (H 37.) See veendumus osutub eksimuseks, sest liha needusest ei pääse raha eest. Jumalat ei saa ära osta isegi kinnitusega tema olemasolust: „Oma süütuse kaotamise eelses meeles oli ta nähtavasti uskunud, et Jumala saab ehk ära osta kinnitusega tema olemasolust“ (H 146).

Õnnepalu teostes on inimese ja Jumala suhe paradoksaalne, sest inimene igatseb lunastust, kuid ei usu enam selle võimalikkusesse. Ta tunneb süüd, kuid ei leia selle allikat ning otsib Jumalat kuigi ei suuda enam temasse uskuda. Ta on valmis lunastuse eest maksma mistahes hinda, kuid lunastus ei allu turuseadustele. Seda, mida tõeliselt vajatakse, ei saa müüa ega osta.

2.4 Jumal ja loodus. Kohalolu ilma kohalolekuta

Loodus- ja maastikukirjeldustele ei pöörata enamasti ilukirjandust analüüsides erilist tähelepanu, aga Õnnepalu puhul pole neist võimalik mööda vaadata. Oma roll on siin kindlasti selles, et autor õppis Tartu Ülikoolis botaanikat ja ökoloogiat, mis lisab erilist tunnetust ja sügavust. Tiit Hennoste on Õnnepalu romaanidest kirjutanud, et loodus on seal kõige taga, kõige all ja kõige kohal. Loodus on ilu ja keele allikas, inimelu analoog ja mõtete keskne käivitaja (Hennoste 1998, 72).

Klassikaraadio saatesarjas „Eesti loodus“ väitis Tõnu Õnnepalu, et sõna „loodus“ on tõenäoliselt eesti keelde tulnud piiblitõlke kaudu. Loodus ongi kõik Jumala loodu ja seetõttu on ta paratamatu. Nii ta on loodud ja kõik. Loodus on konkreetne ja meile antud konkreetsete kohtade, aegade, tajude, lõhnade ja piltide kaudu. Loodus on lakka-matu eneseloomine, saamine, poeesia (Õnnepalu 2022).

Just looduskirjeldustes tuleb Õnnepalu religioossus, mäng selle keele ja sümboli-tega, eriliselt esile. Piret Viirese sõnul on Õnnepalu loomingus kristlikust terminoloo-giast ja otsestest piibellikest allusioonidest hoolimata ka midagi muud. See on Tõnu Õnnepalu sügav ja isiklik erausk. Süntees, mis ei seo ennast mingi konkreetse usundiga,

vaid mille jaoks on oluline ehtne, läbielatatav kogemus. Ja see kogemus tuleb Õnnepalu juurde looduse läbi. Loodus on tema jaoks võimalus kogeda imet, üle elada ilmutust. Aeg ja koht pole tähtsad (Viires 1990). Sellist maailmatunnetust võib kirjeldada pan-teistlikuna. Loodus ei ole Jumala loomingust eraldiseisev objekt, vaid kannab ise jumalikkust, mis avaldub tema pidevas muutumises ja eneseloomises.

Kõige püsivamalt kordub Õnnepalu teostes sõna „taevas“ ning see pole abstraktne teoloogiline mõiste, vaid visuaalselt kogetav ja pidevalt muutuv füüsiline reaalsus. Romanis „Printsess“ sõnastab isa Aleksandr selle otsesõnu: „Jumala ainus pilt maa peal on taevas. Maa peal, taevas. Mitte kunagi ühesugune, mitte kunagi sama. Jah, see sinine on lõputu, ma näen küll, infini“ (PS 83). Mitte ikoon, mitte kirik, mitte dogma, vaid see pidevalt muutuv sinine kõrgus, mis on alati nähtav, visuaalselt kogetav, aga samas kättesaamatu ja kauge.

Ka romaanis „Hind“ räägitakse pidevalt taevast. Taevas on umbne, klaasjas, kõrge ja kaugel ning Joonatani arvuti salasõna parool. Joonatan vaatab „tükki halli kevadtaevast“ nagu midagi lõplikku ja kõikehõlmavat (H 33). See on tema religioosne kogemus. Taevas on koht, kus Jumal võiks olla, aga ka see seatakse kahtluse alla. Romanis „Hind“ seisab Joonatan küsimuse ees: „Seal väljas, seal üleval, mis seal siis oli? Mitte midagi, mitte kedagi. Kahvatu mõttetu taevas, ühtlaselt undav tuul... See, kelle poole ta oli uskunud end ronivat – kas see ei viibanud ja hõiganud hoopis sealt alt, maa pealt?“ (H 111). Jumal ei asu kindlas kohas, ei taevas ega maa peal, kuid Joonatani otsing on siiski reaalne.

Autor kasutab oma looduskirjeldustes altari, missa, hostia ja kroonimise kujundeid, kus näiteks nõmme või suveöö kirjeldamine omandab liturgilise tähenduse. „Purpurvaiba aset täidavad märjad männiokkad ja viirukiks on samblaaluse turba, mürriks külmavõetud seente lõhn“ (H 158). „Juba alustavadki ritsikad oma avamängu, juba kostab öötuule Salve Regina, enneaegu ja kõiki ehmatades, nii et kahin läbistab vahtrate auvalvesse tardunud spaleeri“ (H 189). Sellise sõnavara ja kujundite kasutamine on siiras ega tundu karikatuurne või ülepakutud. Loodus ise muutub seeläbi sakraalseks ruumiks, kust püha ei kao ning iga nähtus võib olla ilmutus.

Eraldi tuleb esile tõsta „Piiririigi“ jutustaja ihalust olla ise rohi mererannal. Romanis peategelane himustab jagada taimedega nende kuningriiki ning saada vastu võetud võitjate hulka. Ta on valmis reetma oma rassi ja müüma sooja vere rohu magusalt

purjutegeva mahla eest (PR-24-25), sest näeb looduses igikestvat substantsi, mille suhtes inimlik reaalsus on ajutine ja mööduv. See soov pöörduda tagasi taimeriiki on ühtlasi teadvustamatu tung saada taas ühte selle osaga Jumala loodust, mis ei ole hälbinud oma algsest süütusest ja headusest (Hellerma 2024).

Üks Önnepalu loodusfilosoofia põhimõtteid on, et loodus räägib inimesega keeles, mida inimene teab enne inimkeelt ja mille ta täiskasvanuks saades unustab. Klassikaraadio saates „Eesti loodus“ sõnastas autor selle nii: „Võib-olla hakkas loodus rääkima meiega omas keeles veel enne kui me üldse inimkeelt mõistma ja rääkima hakkamegi. Me oleme selle ära unustanud, aga jääme ikkagi kuidagi taga igatsema seda mingisugust üks olemisest selle ümbrusega, loodusega, seda terviklikkust ja rahu ja valgust.“ (ERR 2022). See soov taastada kaotatud ühtsus on ühtaegu ontoloogiline ja religioosne. Igatus, mida võib tõlgendada kui paradiisiseisundit, mis meile kättesaamatuks jäädes tekitab nostalgiat ehk koju naasmise valu.

Kokkuvõttes võib öelda, et Önnepalu tekstides realiseerub kosmiline kogemus just „kohalolus ilma kohalolekuta“. Loodus pakub pidevalt vihjeid millegi suurema olemasolust, kuid ei kinnita seda kunagi lõplikult. Jumalik on korraga kõikjal ja mitte kusagil. Korraga nähtav ja kogetav ning samas nähtamatu. Tekitades sellega Önnepalu loomingu iseloomuliku pingevälja, kus esteetiline, eksistentsiaalne ja religioosne mõõde sulanduvad üheks.

3 Õnnepalu Piibel

3.1 Piibel kui arhetekst

Võrreldes ümbritsevate rahvastega said eestlased omakeelse pühakirja üsna hilja. Eesti keeles ilmus täielik Piibel trükist esimest korda 1739. aastal ning selle piiblitõlke keel määras eesti kirjakeele edasise arengu. Tõlge kandis oma aja pitserit ning on grammatiliselt tugevasti saksamõjuline. Seetõttu sattus see 19. sajandi esimesel poolel kriitika alla. 19. sajandi teisel poolel tõesti redigeeriti Piibli tõlget, kuid esimene täiesti uuesti tõlgitud täispiibel ilmus alles 1968. aastal. (Eesti Keele Instituut, veebileht).

Rein Veidemann on nimetanud piiblit eesti kirjanduskultuuri arhetekstiks. Eesti kirjanduse metatekstiks, mis on kujundanud arhetüüpseid süžeesid, motive, tegelasi ja väärtushoiakuid. Kirjandus hakkas piibli ainet kasutama koodina muude sõnumite teenistuses ning piibliallusioonid annavad täiendava tähenduse ja võimendavad kirjeldatavat. Piibel on küll kaotanud oma pühalikkuse, kuid muutunud sümboliks (Veidemann 2004, 8–9)

Tõnu Õnnepalu on saates „Plektrummi raamatud: Uue Piibli ootus“ öelnud, et üks võimalus on Piiblit näha mitte rangelt seadusekoguna, vaid antropoloogiana, inimese kirjeldusena. Selline vaatenurk annab väga hea ja terase inimese kirjelduse, millest paremat on raske leida (Hellerma 2020).

Piibel on eesti kirjakeele arengut ja kirjandust oluliselt mõjutanud ning seda mõju on tunda ka Tõnu Õnnepalu loomingus, kes tunneb ja hindab kõrgelt Piibli keelelist ja poetilist võimsust. See on kui poeesia varalaegas, allikas, kust Õnnepalu ammutab sõnavara, metafoore ja kujundeid. Piibelliku kujundikeele kasutamine tema teostes on seetõttu rohke ja mitmekihiline. Ta tunnistab religiooni kui olulist kultuurilist ressursi, mille abil väljendada ja uurida inimsuhete keerukust ja elu tähenduse otsinguid, eksistentsiaalset ängi ja identiteedikriisi.

Indrek Lillemägi on uurinud Tõnu Õnnepalu luulekogu „Mõõt“ piibellikku tausta ja jõudnud järeldusele, et „piibliallusioonide laviin loob reeglistiku ülejäänud teksti lugemiseks“ (Lillemägi 2013, 18). Sedasama võib öelda Õnnepalu proosateoste „Piiririik“ (1993), „Hind“ (1995) ja „Printsess“ (1997)

kohta. Tiit Hennoste on öelnud, et „romaanide üheks oluliseks taustakihi on Piibel, Uus Testament, milles realiseeruvad Vana Testamendi prohvetite ettekuulutused“ (Hennoste 1998: 76). Piibellik mõju ei piirdu siiski üksnes taustaga, sest see tuleb esile romaanide keeles, kujundisüsteemis ja tegelaste nimesdeski.

Martin Luther on oma „lauakõnedes“ öelnud: „Ma olen juba mõnda aastat järjest Piibli igal aastal kaks korda läbi lugenud, ja kui Piibel oleks suur, võimas puu ja kõik sõnad oksakesed, siis ma olen kõiki oksakesi raputanud ja iga kord olen ma veel paar õuna või pirni alla raputanud“ (Luther 2017, 6). Tõnu Õnnepalu romaanide puhul on nende „oksakeste“ raputamine ja piibellike allusioonide märkamine väga nõudlik ülesanne, kuid ma üritan seda alljärgnevalt siiski teha.

3.2 Piibellik sõnavara ja kristlik keel

Piibli kohalolu Tõnu Õnnepalu proosas on kõige märgatavam keeletasandil, kus autor kasutab rikkalikult kristlikku sõnavara ja metafoore, mis enamasti ei esine otseselt tsitaatidena, vaid on sulanud tegelaste igapäevasesse mõtlemisse ja kõnesse. Kristlik keelekasutus Õnnepalu romaanides kirjeldab argist elu, linnapilti ja inimestevahelisi suhteid.

Romaanis „Hind“ kirjeldab Joonatan aknast paistvaid tööstuskraanasid „graatsiliste ristipuudena“ (H 75). Naaberaedadest kostev sae undamine ja haamrilöögid viivad mõtted völlapuule ja selle külge kinni löödud elavale lihale (H 105). Heledalt valgustatud tühjad trammid, mis hõljuvad kaebliku kriginaga läbi pimeduse, on selle linna ainsad transtsendentsuse kandjad (PR 12). Linnavaade ja helid muutuvad Õnnepalu teostes korraka kristlikuks maastikuks.

Samamoodi kõlab uudistesaate algussignaal nagu „angelusekell õhtupalveks, vaga maailma-missaks“ (H 67) ning mikrolaineahju kell Franzi korteris heliseb nagu altarikelluke kooripoisi käes ning külmkapp oma maheda valgusega on püha hostia varjupaik (PR 19) ning postkast on kui patune tabernaakel (PR 72).

Profaanne seguneb Õnnepalu teostes sakraalsega, mis võib vahel tunduda kohatuna või erootiliselt. Joonatan jälgis aknast tänaval mööduvat väga paksu naist, kes kandis oma rasva nagu risti (H 41), isa Aleksandr oli suur nagu pilv või

Siinai mägi (PS 12) ning noorust kantakse nagu okaskrooni, ilu kibuvitsapärja, verine pisar laubal (H 64; 181). Romaani „Piiririik” peategelane tahaks olla nende asemel, kelle huulte vahele pastor pistis armulaualeiva õhukese lääge ketta, „mille jahune maitse on minu jaoks seitsaadik erutav, justkui meheseemne maitse” (PR 76).

Eriti romaanis „Hind” esinevad sageli sõnad, mida saab otseselt kristlusega seostada: pääsemislootus (H 19), pääsemispalve ja kohtutroon (H 28), osadus (H 122) ja aujärg (H 167), aga neid leidub ka teistes romaanides ning silmatorkav on ka neid sõnu ja võrdlusi kasutavate tegelaste piibellik (heebrea) päritolu või kristlik taust.

Vana ja Uue Testamendi raamatutest võib leida: 1) Joonatani (Jonathan - kuningas Sauli poeg ja Taaveti sõber); 2) Anna (Hannah – Vanas Testamendis prohvet Samueli ema; Uues Testamendis naisprohvet Hanna, kes tunnistab Jeesuse esitlemist Templis ja näiteks varastes apokrüüfilistes tekstides oli Anna Maarja ema nimi); 3) Taaniel (Daniel oli Vanas Testamendis Babüloonia vangipõlves elanud prohvet ja unenägude seletaja); 4) Marfa (Martha - aramea päritolu nimi, Uues Testamendis oli Martha Laatsaruse ja Maarja õde); 5) Ada (Adah/Aada, mainitud nimeliselt Vanas Testamendis Eeva järel teise naisena).

Lisaks veel mitmed kristlikust traditsioonist pärit märtrite ja pühakute nimed: Georg (Georgios, Püha Jüri, kristlik märter), Viktor/Vittorio (Püha Viktor Marsseildest, Rooma sõdur ja kristlik märter), Veroonika (katoliiklikus traditsioonis kaastundlik naine, kes ulatas Jeesusele Kolgata teel higi pühkimiseks rätiku, kuhu jäid Jeesuse näojooned) ja Aleksandr (Aleksandros, kreeka nimi, Uues Testamendis on mainitud selle nime kandjaid, samuti on teada mitu seda nime kandvat kristlikku pühakut). Lõpuks loomulikult „Piiririigi” Angelo, kellele kirjutatakse ja pihitakse. Tema nimi (kreeka angelos), ootamatu ilmumine, missioon ja unenäolisus lubavad järeldada, et tegemist on inglisa.

Piibli otsest tsiteerimist on Önnepalu kasutanud pigem harva. Tähtsustamissõnu või viiteid piiblilugudele on peidetud tegelaste vestlustesse ja peategelaste siseilmas toimuvatesse arutlustesse. Kui mõned näited tuua: „kes teist viskab esimese kivi” (PS 56; Jh 8:7); „Jah, ta ütles, et kirves on puu juure külge pandud. Ja ma mõtlesin, et ma võin väga vabalt olla see puu, mis head vilja ei

kanna ja mis visatakse tulesse.” (PS 27; Mt 3:10); „Ja muidugi see nisuiva,“ ütles Aleksander. „*Ce grain de ble qui doit mourir*” (nisuiva, mis peab surema) (PS 131; Jh 12:24) ning „Raha on mul otsas. Pangaautomaat neelas kaardi alla. Ma mõtlesin: „see on lõpetatud.“ (PR 185; Jh 19:30). Just viimane näide sobib suurepäraselt iseloomustama piiblitsitaatide kasutamist Tõnu Önnepalu teostes, mis annab täiesti tavalisele argisituatsioonile palju sügavama tähenduse.

Kõige täpsema ja olulisema piiblitsitaadi leiab romaanist „Printsess”: „...sest ta on vaadanud oma ümmardaja alanduse peale” (Lk 1:48), mille autor on paigutanud teose tiitellehele ning kasutanud seda moto või epigraafina. See salm kuulub Maarja kiidulaulu (Magnificat, Lk 1:46-55) koosseisu, kus Maarja õnnistab Jumalat vastusena Eliisabeti õnnistusele.

See räägib noorest naisest, kes alistus Jumala tahtele ning on sellega usu eeskujuks. Tekstikoha kasutamine motona tekitab pingevälja teose pealkirjaga „Printsess”. Anna soovis elada lossis ja olla printsess, kuid pidi hakkama hoopis kartuleid koorima (PS 60-61). Jumal jääb endiselt kaugeks ja kättesaamatuks. Ta ei tulnud inimese juurde, vaid vaatab tema „peale” kusagilt kõrgelt, kuid see vaade muudab kõik. Önnepalu tegelased kannatavad igatsuse käes olla märgatud. See igatsus on lausa religioosne, mis väljendub soovis, et keegi (Jumal, Angelo, lugeja) vaataks nende peale ja tunnistaks nende olemasolu. Isa Aleksandr ütles: „Teate, mis minu meelest veel jääb?” „Te mõtlete, kristlusest?” „Jah, ma mõtlen, et Maarja kiituselaul jääb, sest see on ilus ja see on tõsi. See, kuidas exultavit spiritus meus, ja kuidas vägevad paistakse põrmu ja madalad ülendatakse” (PS 129).

Sirje Kiin on kirjutanud, et romaani „Printsess” Marfa ongi tegelikult neitsi Maarja, aga mitte noor ja last kandev naine, vaid surev ja eluga hüvastijättev Maarja, kes on romaani tegelaste hulgas ainus rõõmus süütahing, ainus, kes on patust puhas (Kiin 1998, 1421).

Tõnu Önnepalu rääkis saates „Plekktrumm” Piibli kohta, et üks on see, mis seal on kirja pandud, aga teine on see, et inimesed on seda lugenud ja sellest kuidagi moodi aru saanud, püüdnud selle järgi elada ja selles lõputult läbi kukkunud. Nii et see inimese tee on üks lõputu eksituste tee (Hellerma 2020). Romaanis „Printsess” arutles isa Aleksander veelgi julgemalt. Ta väitis, et terve

kristluse ajalugu on Jeesuse sõnadest möödavaatamise ajalugu (PS 130). Inimesed on Jeesuse käsu ellu viinud, uskudes end tegevat midagi muud, hoopis vastupidist. Ja uskudes täitvat Jumala sõna, on nad ikka teinud sellele just risti vastupidi (PS 80).

Piiblit on palju tõlgendatud ja tõlgendatakse ka tulevikus. Loomulikult võib seda tehes teelt eksida ja olulisest mööda vaadata. Ka mina olen Lutheri eeskujul neid „oksakesi” (Luther 2017, 6) nüüd Õnnepalu teoste kohal raputanud, kuid üsna ettevaatlikult ja õrnalt. See töö alles algab. Eksida pole tegelikult võimalik. Tähtis on rääkida alati tõtt.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk oli selgitada, millised religioossed motiivid esinevad Tõnu Õnnepalu romaanides „Piiririik”, „Hind” ja „Printsess”, kuidas neid kasutatakse ning millist tähendust need kannavad. Samuti oli eesmärgiks hinnata, mil määral võib tema loomingut käsitleda religioosse või piibelliku kirjandusena ning kuidas kristlik pärand transformeerub autori loomingus individuaalseks vaimseks kogemuseks.

Töö esimeses peatükis andsin ülevaate Õnnepalu romaanide maailma toimimise loogikast. Analüüs näitas, et vaadeldavad teosed moodustavad temaatiliselt tervikliku kogumi, mida ühendavad korduvad tegelastüübid, ruumilised mustrid ning eksistentsiaalsed probleemid. Romaanide tegelasi iseloomustab sügav võõrandumine ja identiteedi ebamäärasus. Nende eksistentsiaalsed probleemid võib jagada kolmeks põhiteemaks, milleks on keha ja seksuaalsus, vaimu ja usuga seonduvad küsimused ning ruum ja piirid (inimeses ja tema ümber). Kõiki neid läbib religioosne mõõde, mistõttu religioossus pole romaanides iseseisev teema, vaid pigem kõiki teisi teemasid läbiv ja koos hoidev struktuurne kiht.

Teises peatükis analüüsisin Õnnepalu Jumala-käsitlust kolmes pingeväljas, mille koondasin alapeatükkideks Jumal ja kirik, Jumal ja inimene ning Jumal ja loodus. Minu analüüs tõi esile järgmised järeldused.

Õnnepalu Jumal vastab traditsioonilise kristliku teoloogia atribuutidele. Ta on monoteistlik, kõikjal kohalolev ja transtsendentne, kuid ei ole isiklik, armastav ega sekkuv. Õnnepalu Jumal on kauge ja ükskõikne inimesele hoomamatu printsiip, kelle poole pöördumine ei muuda maailma käiku. Jumal ja armastatu sulavad Õnnepalu tekstides tähenduslikult kokku, sest mõlemad on kättesaamatud ning tekitavad sama iha ja valu.

Kirik institutsioonina ja seal toimuvate rituaalide läbi ei suuda seda kaugust ületada. Kirikuid iseloomustab Õnnepalu teostes tühjus, külmus ja morbiidsus. Rituaalid jäävad tegelaste jaoks väliseks soorituseks, mis sisemist muutust kaasa ei too. Õnnepalu kasutab tühja haa sümbolit äraspidiselt. Tema romaanides pole kirik ülestõusmise tunnustaja, vaid monumentaalne hauakamber, mis pakub „tühjust ilma lummuseta”. Teostes esinev institutsionaalse religiooni kriitika pole ründav, vaid pigem kurb ja irooniliselt leppiv.

Inimese ja Jumala suhe on romaanides määratletud „liha needuse” ja „lunastuse igatsuse” vahelise pingena. Süü pole tegelaste jaoks konkreetne tegu, vaid olemuslik eksistentsiaalne seisund, mis on lahutamatult seotud kehalisuse ja seksuaalse identiteediga. Lunastust igatsetakse, kuid ei usuta selle võimalikkusesse.

Loodus on Tõnu Õnnepalu jaoks ilu ja olemise allikas, mida kirjeldades kasutab autor sageli religiooset keelt ja sümboolikat. Just looduskirjeldustes realiseerub Õnnepalu tekstides kõige autentsem jumalik kogemus, mida võib iseloomustada kui „kohalolu ilma kohalolekuta”. Loodus oma täiuses on kui meeldetuletus millegi suurema olemasolust, mis avaldub pidevas muutumises ja eneseloomises. Looduskirjeldustes sulanduvad esteetiline, eksistentsiaalne ja religioosne mõõde üheks tervikuks ning loodus ise muutub sakraalseks ruumiks.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Tõnu Õnnepalu romaanid „Piiririik”, „Hind” ja „Printsess” on religioosete motiivide poolest rikkalikud, kuid see religioossus on postmodernistlik ja ambivalentne. Kristlus toimib Õnnepalu tekstides eelkõige kultuurimäluna ja sümbolisüsteemina, mitte usutunnistusena. Autor pole antiklerikaal ega ateist selle klassikalises tähenduses. Teda ei saa nimetada ka kristlikuks kirjanikuks, sest ta ei kasuta religiooset keelt ja kristlikku pärandit usutunnistusena või eesmärgiga kuulutada kristlikku sõnumit. Tõnu Õnnepalu on pigem metafüüsiline vaatleja, kes kasutab seda pärandit kui kultuurilist sümbolisüsteemi eksistentsiaalsete küsimuste uurimiseks. . Sel viisil transformeerub institutsionaalne religioon tema loomingus individuaalseks vaimseks kogemuseks, mille keskmesse jäävad eksistentsiaalne igatsus ning inimese teekond läbi elu sellele igatsusele leevendust otsides.

Käesolev töö on esimene Tõnu Õnnepalu proosaloomingut religiooniuurimistega siduv akadeemiline uurimus ning selle peamine panus seisneb religioosete motiivide süstematiseerimises ja tõlgendamises. Edaspidiste uurimuste jaoks pakub olulist ainet autori piibellike allusioonide süvitsi minev analüüs, mis käesoleva töö mahu tõttu eraldi käsitlemata jäi.

Bibliograafia

H = Önnepalu, Tõnu. 1995. *Hind*. Tallinn: Tuum.

PR = Tode, Emil. 1993. *Piiririik*. Tallinn: Tuum.

PS = Tode, Emil 1997. *Printsess*. Tallinn: kirjastus Täht.

Uus Testament ja psalmid: 1990. Uus Testament ja psalmid ehk Vana Testamendi laulud. Tallinn: EELK konsistoorium, UT tõlkijad Toomas Paul ja Uku Masing, psalmide tõlkijad Hillar Põld, Uku Masing ja Kalle Kasemaa.

Vana Testament: 1968. aasta tõlge, tõlkijad Harald Põld ja Endel Kõpp.

www.piibel.net

Muu kirjandus

Annuk, Eve. 1999. Sugupool kui mask(eraad): androgüünsus Emil Tode/Tõnu Önnepalu romaanides. *Looming*, 11: 1728 – 1735.

Augé, Marc. 2012. *Kohad ja mittekohad. Sissejuhatuse ülimodernsuse antropoloogiasse*. Tallinn: TLÜ Kirjastus.

Eesti Keele Instituut. (EKI). *Eesti piiblitõlke ajaloo sissejuhatuse*. Veebileht. <https://arhiiv.eki.ee/piibel/index.php?tekst=sissejuhatuse>. Vaadatud 4. mail 2026.

Ford, David. 2014. *Teoloogia. Põgus sissejuhatuse*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Hellerma, Joonas. 2020. Plekktrummi raamatud: Uue piibli ootus. Eesti Rahvusringhääling. 1.detsember 2020. <https://jupiter.err.ee/1608090484/plekktrummi-raamatud>. Vaadatud 30. novembril 2023.

Hellerma, Joonas. 2022a. „Filosoofiaprofessori surm ja kirjanduse ülesanne”. *Sirp*, 23. september 2022.

Hellerma, Joonas. 2022b. Önnepalu aeg. 13. september 2022. <https://jupiter.err.ee/1608702172/onnepalu-aeg>. Vaadatud 13. septembril 2022.

Hellerma, Joonas. 2024. Tagasi „Piiririiki”. *Looming*, 6: 825–833.

Hennoste, Tiit. 1998. Kirjutatud on. *Vikerkaar*, 9: 68–76.

- Hesla, David H. 1978. Religion and Literature: The Second Stage. *Journal of the American Academy of Religion*. Vol. 46, 2: 181 – 192.
- Kiin, Sirje. 1998. Kuhu kuulub Emil Tode „Printsess“. *Looming*, 9: 1420-1424.
- Laats, Alar. 2019. Ristiusk ongi humanism. *Kirik & Teoloogia*. 10. mai 2019. <https://kjt.ee/2019/05/ristiusk-ongi-humanism>. Vaadatud 12. aprillil 2026.
- Lahe, Jaan; Nõmmik, Urmas. 2011. Homoseksuaalsus Piiblis. *Usuteaduslik Ajakiri*, 62: 3-21.
- Lehtsaar, Tõnu. 2013. *Sissejuhatus religioonipsühholoogiasse*. Tallinn: kirjastus EKSA.
- Lillemägi, Indrek. 2013. *Emil Tode „Mõõdu“ piibellikest taustadest*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, eesti kirjanduse õppetool.
- Luther, Martin. 2017. *Lauakõned*. Loomingu Raamatukogu 2017, 36-39.
- Mölder, Bruno; Jakapi, Roomet; Volt, Marek. 2018. *Sissejuhatus filosoofiasse*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Pascal, Blaise. 1998/1670. *Mõtted*. Tallinn: Hortus Litterarum.
- Resseguie, James L. 2005. *Narrative criticism of The New Testament: an introduction*. Grand Rapids: Baker Academic.
- Ziolkowski, Eric J. 1998. History of Religions and The Study of Religion and Literature: Grounds for Alliance. *Literature and Theology*. Vol. 12, 3: 305-325.
- Tomberg, Helle Ly. 2015. *Soolisuse kujutamine Tõnu Õnnepalu proosaloomingus romaanide „Piiririik“, „Printsess“ ja „Mandala“ põhjal*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, kirjanduse ja teatriteaduse osakond.
- Veidemann, Rein. 2004. Piibel kui eesti kirjanduskultuuri arhetekst. *Kristlik kasvatus*, 1.
- Viires, Piret. 1990. Maa meie ema, ilm meie isa. *Reede*, 26. oktoober 1990.
- Viires, Piret. 2006. *Postmodernism eesti kirjanduskultuuris*. Doktoritöö. Tartu Ülikool, kirjanduse ja rahvaluule osakond.
- Õnnepalu, Tõnu. 2022. Eesti loodus, 1. Poeetiline loodus. 26. juuni 2022. Eesti Rahvusringhääling. <https://klassikaraadio.err.ee/1608636232/eesti-loodus-1-poeetiline-loodus-teeleminek>. Kuulatud 15. aprillil 2023.

Religious Motifs and Themes in Tõnu Õnnepalu's Novels *Border State*, *The Price*, and *The Princess*

Tõnu Õnnepalu is one of the most prominent contemporary Estonian writers, whose work has attracted considerable critical attention both in Estonia and abroad. The cultural scholar Marek Tamm has described Õnnepalu as the most religious and even the most biblical writer in contemporary Estonian literature, yet his prose has never been examined through the lens of religious studies. This bachelor's thesis is the first academic study to analyse Õnnepalu's prose fiction in relation to religion and religious motifs.

The thesis focuses on Õnnepalu's first three novels *Border State* (1993), *The Price* (1995), and *The Princess* (1997) which have been identified by literary scholar Tiit Hennoste as forming a thematically coherent trilogy. The aim of the study is to identify and interpret the religious motifs and themes present in these novels, to examine how the author employs them, and to assess the extent to which his work may be characterised as religious or biblical literature. A central question is how the Christian heritage is transformed in Õnnepalu's writing into an individual spiritual experience, and whether the author can be called a Christian writer.

The study is interdisciplinary in nature, situated at the intersection of literary studies and religious studies. The primary research method is qualitative content analysis: the novels were read multiple times, and recurring images, objects, actions, and expressions were identified, coded, and organised into thematic categories. This approach allowed for the analysis of both explicit biblical references and implicit religious symbolism, attending to language, style, and the layered meanings of the text.

The thesis is structured into three main chapters. The first chapter, *Õnnepalu's World*, provides an overview of the fictional universe shared by the three novels, examining recurring character types, spatial patterns, and existential concerns. The analysis reveals that the novels' characters are marked by profound alienation and an unstable sense of identity. Their existential struggles revolve around three interconnected themes: the body and sexuality; questions of the spirit and faith; and the significance of space and borders. Religious sensibility is not an isolated theme in these works but rather a structural layer that permeates and holds together all the others.

The second chapter, *Önnepalu's God*, examines the author's conception of God across three tension fields: God and the Church, God and the Human, and God and Nature. The analysis shows that Önnepalu's God corresponds formally to the attributes of traditional Christian theology. The institutional Church, with its rituals, fails to bridge this distance. The relationship between the human and God is defined by the tension between the „curse of the flesh“ and the „longing for salvation“. Nature, by contrast, functions as the primary site of authentic spiritual experience in Önnepalu's prose. It is in descriptions of the natural world that the most genuine sense of the divine is realised, characterised as a „presence without presence,“ wherein the aesthetic, the existential, and the religious dimensions fuse into a unified whole.

The third chapter, *Önnepalu's Bible*, analyses the specific biblical passages, allusions, and Christian vocabulary employed in the novels, with attention to how the author transforms, subverts, or recontextualises biblical material. This chapter is more limited in scope, partly due to the challenges involved in identifying implicit biblical allusions in literary texts without an extensive prior knowledge of Scripture.

The study concludes that the three novels are rich in religious motifs, but that this religiosity is postmodern and ambivalent. Christianity functions in Önnepalu's texts primarily as cultural memory and a system of symbols rather than as a confession of faith. The author is neither anticlerical nor atheist, but neither can he be called a Christian writer in the confessional meaning of the term. Önnepalu is best characterised as a metaphysical observer who employs the Christian heritage as a cultural-symbolic framework for exploring universal existential questions. In this way, institutional religion is transformed in his work into an individual spiritual experience.

This thesis represents a first contribution to a largely unexplored area of Önnepalu scholarship, and it is hoped that it will lay the groundwork for future studies — particularly a more extensive analysis of the author's biblical allusions.

Annotatsioon

Bakalaureusetöö uurib religioosseid motiive ja teemasid Tõnu Õnnepalu romaanides „Piiririik” (1993), „Hind” (1995) ja „Printsess” (1997). Töö eesmärk on selgitada, millised religioossed motiivid neis teostes esinevad, kuidas neid kasutatakse ja millist tähendust need kannavad. Meetodiks on kvalitatiivne sisuanalüüs. Analüüs näitab, et kristlus toimib Õnnepalu tekstides eelkõige kultuurimälu ja sümbolisüsteemina. Jumala-käsitus liigub institutsionaalselt religioosselt kogemuselt isikliku ja kosmilise kogemuse suunas. Religioossus pole romaanides iseseisev teema, vaid kõiki teisi teemasid läbiv struktuurne kiht.

Märksõnad: Tõnu Õnnepalu, eesti kirjandus, religioossed motiivid, kristlus, kirjandus ja religioon

Lihtlitsents töö avaldamiseks

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Tõnis Viidu

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Religioossed motiivid ja teemad Tõnu Õnnepalu romaanides „Piiririik“, „Hind“ ja „Printsess“,,, mille juhendajad on Indrek Peedu ja Mart Velsker, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Tõnis Viidu

04.05.2026